

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2018. GODINI

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2018. GODINI

Urednici
Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Beograd 2021

Izdavač:
Arheološki institut
Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd
www.ai.ac.rs

Za izdavača:
Miomir Korać

Urednici:
Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Priprema:
Arheološki institut

Elektronsko izdanje
ISBN 978-86-6439-060-6

SADRŽAJ

- 11 Redakcija, *Uvod*
- Arheološka iskopavanja i rekognosciranja***
- 17 Slaviša Perić, Olga Bajčev, Ružica Arsenijević, Đurđa Obradović, Vesna Popović, Ivana Dimitrijević, *Arheološka istraživanja na nalazištu Slatina – Turška Česma u Drenovcu u 2018. godini*
- 25 Aleksandar Bulatović, Aleksandar Kapurañ, Dragan Milanović, Tatjana Trajković-Filipović, *Lokalitet Velika Humska Čuka – iskopavanja 2018. godine*
- 33 Ognjen Mladenović, Jan Jon, Aleksandar Bulatović, Artur Bankof, Vejn Pauerl, Ondžej Hvojka, Vojislav Filipović, Rada Gligorić, *Lokalitet Spasovine u selu Milina: preliminarni rezultati istraživanja 2018. godine*
- 43 Dragan Milanović, *Arheološka prospekcija donjeg toka Južne Morave u 2018. godini*
- 53 Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, *Prljuša, Mali Šturac: istraživanje u 2018. godini*
- 61 Ivan Vranić, *Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2018. godine*
- 69 Sofija Petković, Igor Bjelić, Gordan Janjić, Nikola Radinović, *Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija u 2018. godini*
- 79 Nadežda Gavrilović-Vitas, Gordana Milošević Jevtić, *Građevina sa Oktogonom, Gradsko Polje, Niš: arheološka istraživanja u 2018. godini*
- 91 Stefan Pop-Lazić, Ričard Majls, Bojan Popović, Bernadet Makol, Vujadin Vujadinović, Milica Tomić, Aleksandar Stamenković, *Arheološka iskopavanja nalazišta Glacov Salaš 2018. godine*

- 99 Bebina Milovanović, Nemanja Mrđić, Ilija Danković, *Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2018. godini*
- 113 Saša Redžić, Ilija Danković, Mladen Jovičić, *Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Pećine (Viminacijum) tokom 2018. i početkom 2019. godine*
- 127 Mladen Jovičić, Saša Redžić, Bebina Milovanović, *Zaštitna arheološka istraživanja nekropole na lokalitetu Više Grobalja (Viminacijum) u 2018. godini*
- 143 Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, *Legijski logor u Viminacijumu: arheološka istraživanja u zoni zapadnog bedema u 2018. godini*
- 157 Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Snežana Golubović, *Legijski logor u Viminacijumu: arheološka istraživanja severnog bedema u 2018. godini*
- 173 Stefan Pop–Lazić, Uglješa Vojvodić, Bojan Popović, Vesna Bikić, *Zaštitna arheološka istraživanja na Beogradskoj Tvrđavi u 2018. godini – lokalitet Veliki Kalemegdan*
- 181 Vujadin Ivanišević, Bernar Bavan, Ivan Bugarski, *Caričin Grad – arheološka istraživanja u 2018. godini*
- 191 Ivan Bugarski, Vesna Bikić, Milica Tomić, *Istraživanja prostora Stare Sinagoge u Beogradu 2018. godine*
- 203 Marin Bugar, Ivan Bugarski, Uglješa Vojvodić, Milica Radišić, Dimitrije Marković, *Arheološka prospekcija donjeg toka Zapadne Morave u 2018. godini: rezultati iz Trsteničkog kraja*

Analize arheološkog materijala

- 219 Dragana Vulović, Ilija Mikić, Nataša Miladinović-Radmilović, *Metodologija antropoloških istraživanja grupnih i masovnih sahrana*
- 229 Radmila Zotović, *Silvanov kult na području Srbije – kratka crtica iz proučavanja kultova na tlu Srbije*
- 237 Angelina Raičković Savić, Ana Mitić, *Rezultati obrade keramičkog materijala iz objekta br. 18 sa lokacije Nad Klepečkom, Viminacijum*
- 245 Josip Šarić, *Kremen za puške kremenjače u Beogradskoj tvrđavi*

Projektne i drugi izveštaji

- 253 Slaviša Perić, Projekat *Arheologija Srbije: Kulturni identitet, integracioni faktori, tehnološki procesi i uloga centralnog Balkana u razvoju evropske praistorije*
- 273 Ivana Popović, Projekat *Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije*
- 287 Miomir Korać, Projekat *IRS – Viminacium, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GISa, digitalizacije i 3D vizualizacije*
- 301 Vujadin Ivanišević, Projekat *Procesi urbanizacije i razvoja srednjovekovnog društva*
- 315 Emilija Nikolić, Jelena Anđelković Grašar, *Arheološki park Viminacium i Živa Award 2018*
- 325 Ivana Kosanović, *24. međunarodni Limes kongres (24th International Limes Congress, Serbia, Belgrade-Viminacium, 2-9th September 2018)*
- 331 Sanja Slankamenac, *Izdavačka delatnost Arheološkog instituta u 2018. godini*

Ivan Bugarski, Arheološki institut, Beograd
Vesna Bikić, Arheološki institut, Beograd
Milica Tomić, Beograd

ISTRAŽIVANJA PROSTORA STARE SINAGOGE U BEOGRADU 2018. GODINE

Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Stara Sinagoga na Dorćolu, u Ulici Visokog Stevana 5–7, obavljena su u proleće 2018. godine (sl. 1). Objekat „Stara sinagoga“ otkriven je 1978. godine, u toku realizacije programa sondažnih istraživanja u okviru studije za urbanističku rekonstrukciju tadašnje Prve i Druge mesne zajednice Dorćola (Шкаламера, Поповић 1978, 212). Kompleksnim istraživanjima, osmišljenim u Arheološkom institutu, rukovodio je Marko Popović, objedinjujući uspešno iskopavanja na terenu i analizu istorijske kartografske građe.

U sklopu ranijih radova na uređenju bloka između ulica Visokog Stevana, Jevrejske, Tadeuša Košćuška i Solunske porušena je baraka podignuta nakon Drugog svetskog rata, a deo unutar bloka zgrada bio je preuređen. Veći deo je pretvoren u asfaltni košarkaški teren, a manji, prema ulici, u park. Prilikom prethodnih istraživanja delimično su istraženi ostaci Stare sinagoge, stradale u nemačkom bombardovanju Beograda 1941. godine. Definisani su južni deo osnove objekta, gde je ispitan apsidalni prostor, kao i površina južno od apside, na osnovu čega je dobijena slika o očuvanosti ostataka objekta i stratigrafiji kulturnih slojeva uz Ulicu Visokog Stevana (Поповић 1978). Od naročitog značaja bilo je izdvajanje horizonta s kraja 13. i prvih decenija 14. veka, sa odgovarajućim pokretnim arheološkim nalazima koji su doprineli utvrđivanju vremena nastanka dunavskog predgrađa, kao i njegovog razvoja u narednim stolećima. Tada dobijeni podaci omogućili su optimalno planiranje novih arheoloških istraživanja na istom mestu, posle punih četrdeset godina. Naime, završetak procesa restitucije i vraćanje imovine Jevrejskoj zajednici aktualizovalo je pitanje buduće namene ovog prostora, čime su vraćeni u fokus Stara sinagoga i Dorćol, uz priliku da se arheološka i istorijska vrednost samog spomenika i tog dela grada sagleda na potpuniji način.

Realizacija novih zaštitnih istraživanja opet je poverena Arheološkom institutu, odnosno saradnicima Naučno-istraživačkog projekta za Beogradsku tvrđavu. Istraživanjima 2018. godine obuhvaćen je prostor koji najvećim delom zauzimaju ostaci zgrade sinagoge, uključujući i kaldrmisani prilaz sa njene istočne podužne strane. Lokalitet je zatečen u zapuštenom stanju – na prednjem delu, prema Ulici Visokog Stevana, urasli park je bio korišćen kao parking, dok se na severnom delu, prema unutrašnjosti bloka, prostirao košarkaški teren. Iskopavanja su izvođena etapno, a svaka etapa bila je realizovana po posebnoj metodologiji, kako bi se na najbolji način pratila stratigrafska situacija na terenu. U tu svrhu su izvršena i mehanička geosondiranja terena. Radovi su otpočeti na južnom delu lokaliteta. Najpre su mehanizacijom skinuti slojevi pokrivanja istražene apside iz 1978, parkovskog uređenja i humusa, do pojave kruništa zidova. Potom su na isti način uklanjani slojevi unutar tako ocrtane ruševine sinagoge, do oko 20 cm iznad ravni njenog najmlađeg poda, odakle se prešlo na ručni iskop i čišćenje. Tokom prve etape definisani su ostaci različitih faza sinagoge i kaldrma nekadašnje ulice u istočnom delu parcele. U drugoj etapi istraživani su stariji slojevi u ve-

Slika 1 – Stara sinagoga, po završetku prve faze iskopavanja, sa severa, odozgo (foto: S. Nikčević)

ćim sondama i širokom iskopu, prema terenskoj slici i podacima iz geosondi, uz čuvanje ostataka čvrste arhitekture.

Pored dokumentovanja faza bogomolje, istraživanjima je potvrđen izuzetan značaj Dorćola za naseljavanje u ranijim epohama, u praistoriji i naročito tokom srednjeg veka. Intenzitet stanovanja, odnosno korišćenja tog prostora, potvrđen je horizontalnim razmeštajem pouzdano datovanih celina i preklapanjem celina i slojeva. Drugim rečima, ustanovljena je kako horizontalna, tako i vertikalna stratigrafija. Ostaci praistorijskog horizonta konstatovani su na čitavoj istražnoj površini, mada u različitom intenzitetu. Taj horizont je dosta moćan, izuzev u samom južnom delu gde je zdravica na višoj koti, ali su konkretniji ostaci objekata konstatovani u središnjem delu istraženog prostora. U severnom delu teren je u znatnom padu, što je ustanovljeno i tokom geosndiranja terena, uz primetnu akumulaciju kulturnih slojeva. Ispostavilo se da stariji horizonti neće biti ugroženi budućim građevinskim radovima, zbog čega prilikom naših zaštitnih iskopavanja nisu bili tretirani u punom obimu. Odluka o delimičnom istraživanju najdubljih slojeva praistorije bila je iznuđena okolnostima na terenu, pre svega nivoom podzemnih voda i gotovo sterilnim arheološkim slojevima, uz mestimičnu, sasvim sporadičnu pojavu sitnih ulomaka keramike.

U sondi 2, dimenzija 7,70 m x 3 m, otvorenoj nakon istraživanja bogomolje u njenom južnom delu, ispitani su ostaci dve poluukopane zemunice. Jednoj od njih, kući 3, pripadali su ostaci glinovite podnice na približno pravougaonoj površini, dimenzija oko 6 m x 3 m, i nekoliko jama za direke. Osnova kuće nije sasvim jasno definisana jer je, sa slojem svog rušenja, bila oštećena poznijim ukopima, odnosno zasnivanjem poznosrednjovekovne kuće (sl. 2). Deo drugog objekta, kuće 2, istražen je u okviru nešto dubljeg stratigrafskog iskopa u istočnom delu sonde 2 (sonda 2a). Dokumentovana je podnica oblikovana u zdravici i deo ovalnog ukopa koji je od kuće bio odeljen zemljanim bankom. Iako su otkrivene samo delimično, uključujući i kulturni sloj na okolnim površinama, dve kuće su dale podatke o vremenu zasnivanja prvih naseobina na ovom delu dunavske padine. Najstariji nalazi, ulomci keramičkih posuda iz sloja formiranog neposredno nad zdravicom u središnjem delu istražene površine, pripadaju prelaznom periodu između poznog bronzanog i ranog gvozdеног doba (12–11. vek p. n. e.). Nešto dalje prema jugu, unutar kuće 3 otkrivena je keramika koja pripada epohi gvozdеног doba i kulturi Kalakača grupe (10–9/8 vek p. n. e.), dok je kuća 2 u njenoj neposrednoj blizini zasnovana u vreme poznog letena (1. vek p. n. e. – 1. vek n. e.).¹

Razdoblje antike nije ostavilo rečite tragove na ovom delu dunavske padine. Nalazi rimske keramike iz razdoblja druge polovine 2. i prve polovine 3. veka javljali su se sporadično kroz slojeve nad zdravicom, mada uglavnom izmešani sa praistorijskim nalazima. Jedina jasno izdvojena celina je jama 9 ukopana u ispunu kuće 2, u kojoj je pored novca cara Maksimina Daje (270–313) bilo i ulomaka keramičkih posuda sa glačanim ukrasima.²

Najstariji tragovi naseljavanja u srednjem veku potiču iz središnjeg i istočnog dela istražene površine, gde je otkrivena manja nekropola. Ti nalazi potiču iz sonde 3 i 4. Sonda 3 predstavlja širok iskop u gabaritu sinagoge, severno od sonde 2, dimenzija oko 8 m x 8 m, a sonda 4 iskop širine 4 m ispod kaldrme istočno od sinagoge. Dokumentovana su tri skeletna groba u jednostavnim rakama, od kojih je jedan dečji. Skeleti su dosta slabo sačuvani, što je pre svega posledica velike kiselosti zemljišta. Takođe, iz prikupljenih životinjskih kostiju iz sonde 3 je prilikom arheozoološke analize izdvojeno još ljudskog skeletnog materijala.³ Te fragmentovane, usitnjene kosti po svemu sudeći svedoče o denivelacijama i/ili obradi zemlje na ovom prostoru, usled čega su potpuno stradale neke grobne celine. Grobovi 1 i 3 su orijentisani zapad–istok, a grob 2 jug–sever (sl. 3). Nalaz sitne grozdolike naušnice u grobu 3 olakšao je datovanje grobova u razdoblje 10–11. veka (cf. Bikić 2010, 40–43, sl. 14/17–18; 15).

Prostorni raspored dokumentovanih grobova ukazuje na relativno malu gustinu sahrana na ovom, dosad nepoznatom ranosrednjovekovnom groblju. Nekropoli bi, po svojoj prilici, trebalo pridružiti i grob 1 iz 1978. godine, ukopan u zdravici u rejonu apside sinagoge. Taj grob je bio dokumentovan oko 1,70 m plice od grobova otkrivenih 2018. godine, što je svakako u vezi sa ustanovljenim padom terena ka severu.

Nasebinski nivo 11–12. veka je stratigrafski veoma izražen, ujednačene sivomrke boje, međutim daje malo nalaza, pretežno ulomaka keramičkih posuda. Naročito je intenzivan u središnjem i istočnom delu istražene površine, gde je naslojen nad starijim srednjovekovnim stratumom. Iz ovog sloja potiče i vredan nalaz traheja cara Manojla I Komnina (1143–1180). Na tom prostoru, u okviru sonde 3, otkriven je i deo kuće 4, zemunice datovane obiljem grnčarije u pozni 12. vek, koja je stradala u požaru. Uz ognjišne lonce u kući je bilo i kotlića, svi sa dosta liskuna u sastavu glinene sirovine. Kuća četvorougona osnove bila je ukopana u svetlomrki glinoviti, praistorijski sloj. I od nje je bio istražen samo deo, dok je ostatak zalazio pod profile iskopa i zidove sinagoge: sa južne strane bila je oštećena prokopavanjem rova u 17. veku, koji zalazi i u sondu 4, kao i nešto stariji grob 3 (sl. 4). Takva stratigrafska slika je česta u arheologiji Beograda, a moćni ostaci kulturnih slojeva i lake arhitekture

Slika 2 – Kuća 3, osnova snimljena sa zapada i severni profil sonde 2 (kuća 3 i 1) sa jugoistoka

Slika 3 – Ranosrednjovekovna nekropola, sonde 3 i 4, i nalaz naušnice

predstavljaju prva svedočanstva o strukturi beogradskih predgrađa u srednjem veku.

Posebno je značajan nalaz kuće 1, iz 15. veka, u južnom delu istražene površine. Reč je o lako građenoj poluzemunici ruralnog karaktera, koja je bila ukopana u sloj 11–12. veka, a preko srušene praistorijske kuće 3. Širina kuće je 3,60 m, i u potpunosti je sagledana samo u severozapadnom uglu sonde 2, dok veći deo zapadnog profila sonde pokazuje materijal njenog obrušavanja. Severni i južni zid se ne vide u profilima sonde, zbog čega pretpostavljamo da je kuća 1 bila duža od 2,85 m po toj osi. Zemunica je stradala u jakom požaru, pri čemu je najintenzivniji ruševinski sloj konstatovan u njenom istočnom delu. Pojedine detalje konstrukcije kuće otkrivaju dokumentovane jame za direke. Neposredno uz istočni zid kuće, koji je oblikovan u sloju 11–12. veka, sa unutrašnje strane su očišćene četiri jame za vertikalne stubove, dok su u središnjem delu zatečene dve veće jame za direke koji su držali konstrukciju krova (sl. 5). Pod kuće je bio od naboja, sa zonama gorele zemlje i pepela, dok njen mobilijar pretežno čini keramičko posuđe. Uz lonce osobene za ugarsku grnačrsku tradiciju, nad podom su nađeni i ulomci dve crepulje oblikovane bez upotrebe vitla. Nad spaljenim ruševinama kuće 1 prostor je bio nivelisan rastresitom crnom zemljom – slojem koji je prema na-

lazima keramike i novca datovan u pozni 16/rani 17. vek. Jedan od nađenih novčića iskovan je 1618. godine za Matiju II.

Otkrivena čvrsta arhitektura se nalazi, ugrubo, pod severnom polovinom starije sinagoge, gde je teren u padu pa su slojevi bolje sačuvani. Izgradnjom ovoga hrama i ukopavanjem apside uništeni su tragovi građevina na južnoj polovini lokaliteta i deo ranosrednjovekovne nekropole, a oštećeni su i kulturni slojevi. Ostatke zdanja 16–17. veka nije bilo moguće pouzdano protumačiti. U severnom delu, u sondi 3 je konstatovan sklop podzida, zidova i podnica od lomljenih, odnosno sekundarno upotrebljenih opeka. Najstariji poprečni zid potiče iz 15. ili ranog 16. stoleća i pripadao je, po svoj prilici, nekoj zgradi razuđene osnove. Tragovi tog zdanja uočavaju se u sklopu podužnih zidova sinagoge, u vidu partije zidane od finih blokova krečnjaka, do oko 7 m na jug dokle se pratila i malterna podnica. Južni zid te zgrade bio je vrlo plitko ukopan i porušen prilikom podizanja sinagoge.

Kasnije, u 17. veku, zgrada je bila proširena postavljanjem novog zida, na oko 4 m severno, a između dva poprečna zida bila je prevučena malterna podnica. Sloj ispod nje se takođe datuje u 17. vek. Nakon izgradnje mlađeg zida, gotovo paralelno s njim i veoma blizu, postavljen je podzid od spolija sa severne strane, uz koji se pružala podnica od lomljenih opeka. Sličan podzid se pruža i ka jugu, na metar od zapadnog zida sinagoge. Podzidi su bili postavljeni zbog jakog pada terena ka severu. Pod od lomljenih opeka je ubrzo bio popravljen ravnajućim slojem i podom od sekundarno upotrebljenih antičkih opeka, verovatno sa neke obližnje razgrađene grobnice (sl. 6). Vremenu 16. ili 17. veka pripada i zidani kanal otkriven pod kaldrmom kraj sinagoge. Uz taj kanal se prema zapadu pratila malterna podnica, jednakog datovanja, zasnovana na srednjovekovnom sloju.

Podnicu od antičkih opeka negirao je severni zid sinagoge – hrama koji je bio podignut za potrebe dorćolskih jevreja, potomaka Sefarda koji su sredinom 16. veka bili prognani iz Španije i prihvaćeni širom osmanskog Balkana. U unutrašnjem prostoru otkriveni su ostaci prvobitnog poda hrama, kao i šest ukopanih kružnih zidanih masa, verovatno baza za drvene direke, u pravilnom rasporedu, u dva niza u osi sever–jug. Ostaci te prvobitne sinagoge, koja je verovatno postradala tokom austroturskih ratova vođenih 1688–1690. i 1739–1740. godine, nisu stariji od druge polovine 17. veka (sl. 7).

Slika 4 – Grob 3, kuća 4 i rov iz 17. veka u sredini, sa juga, odozgo.

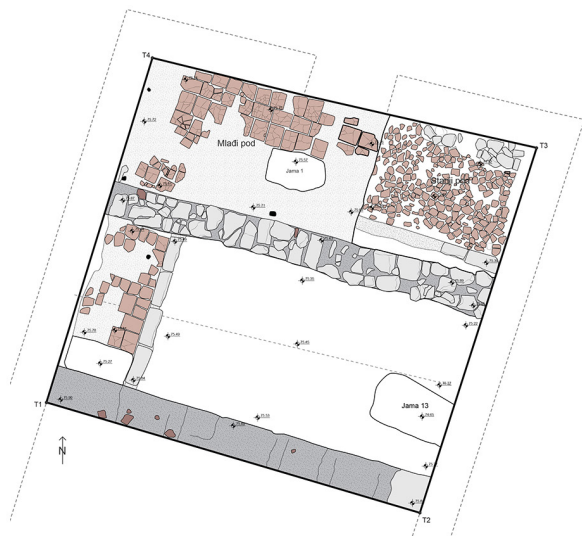
Slika 5 – Kuća 1, deo osnove i istočne stranice i sloj rušenja u južnom i zapadnom profilu sonde 2, sa severa

skog ustanka. Zbog oštećenja u požaru 1806. godine, hram je morao biti temeljno obnovljen. Istom prilikom sinagoga je bila proširena, a svečano osvećenje renovirane bogomolje proslavljeno je pred Roš hašanu u septembru 1819. godine (Lebl 1997, 81–82). Još su iskopavanja 1978. pokazala da je apsida na jugu bila prizidana u to vreme, s kamenim stepeništem i nišom za tabernakl u kojem su odlagani kulturni predmeti. Nova iskopavanja, međutim, dokazala su da je hram bio proširen i ka severu, produžavanjem njegovih podužnih zidova, istočnog i zapadnog (sl. 9). Ti zidovi sinagoge bili su komponovani od različitih slogova kamena i opeke, poravnavani slojevima nasatično postavljenih opeka i biber crepa i obilno malterisani. Na malteru su ustanovljeni i tragovi bojenja iz poslednje faze.

U severnom proširenju, u okviru uzanog predvorja, bila su postavljena četiri ulaza, dva u pročelju i dva u dozidanim partijama bočnih zidova. Kao retko kada u arheološkoj praksi, raspolažemo malobrojnim ali pouzdanim fotografijama izvornog eksterijera i enterijera zdanja (Lebl 1997, 81, 84, 86). Duž fasade bilo je devet izduženih, uzanih prozora, dok je ulaz na istočnoj strani imao jednostavno profilisan okvir i timpanon. Tim, poslednjim intervencijama zaokružen je gabarit sinagoge koja je dobila veoma izduženu formu, dimenzija 35 m x 9 m. Pod sinagoge u ovoj fazi se sastojao od fragmentarno sačuvanih zona sa tankim kvadratnim kamenim pločama i opekama uz podužne zidove, gde su bile klupe za vernike, dok je u severnom delu otkrivena i veća zona zakrpljena betonom. U tom delu se, iskopavanjem sonde 1 površine 2 m x 2 m, naišlo na recentni sengrup, što dokazuje da severni deo hrama pripada poslednjoj obnovi. Uz istočni zid sinagoge, čitavom dužinom pružala se kaldrma nekadašnje ulice koja je vodila do ulaza u hram. Najmlađu intevenciju na sinagogi svakako predstavlja postavljanje spoljnog obzida, širine jednog reda opeka, kojim je zgrada bila okružena zbog vlaženja. Ta izolacija je bila pokrivena betonskim pločama koje su se na istočnoj strani spajale s kaldrmom. Sudeći prema formatu opeka, izolacija je bila postavljena tridesetih godina prošlog veka.

Može se pretpostaviti da je osnovni pravougaoni gabarit, dimenzija 20 m x 9 m, bio zadržan i prilikom prve obnove hrama (sl. 8). Južni zid je slabo sačuvan u negativu. Uz unutrašnja lica zidova sinagoge u ovoj fazi nalazile su se supstrukcije klupa od ukopanih spolija. Na osnovu izgleda jedne spolije, čitava faza se datuje u sredinu 18. veka, sigurno nakon 1740. godine. Pod je bio od pravougaonih opeka, koje su dobro sačuvane u severnom delu, a jedini otkriveni ulaz u sinagogu bio je sa te strane. Ta faza sinagoge je poznata sa istorijskih planova Beograda i jednog crteža iz 1789. godine (Шкаламера, Поповић 1978, сл. 12).

U toku svoje relativno kratke ali veoma burne istorije hram je stradao nekoliko puta, što se potvrdilo i prilikom naših istraživanja. Ipak, najveće razaranje se dogodilo u vreme Prvog srp-

Slika 6 – Ostaci čvrste arhitekture i popločanja od opeka iz 17. veka, sonda 3

Ostaci Stare sinagoge, oštećene u aprilu 1941. godine, bili su porušeni i zatrpani posle Drugog svetskog rata (sl. 10). Nad njenim ruševinama je podignuta dugačka drvena baraka u kojoj je bila stolarska radionica. Iako zatrpana, Stara sinagoga nije bila zaboravljena, zahvaljujući zajednici beogradskih jevreja i stanovnicima Dorćola. Kao važan jevrejski spomenik ona je ujedno i jedan od simbola Beograda i svedočanstvo njegove bogate prošlosti.

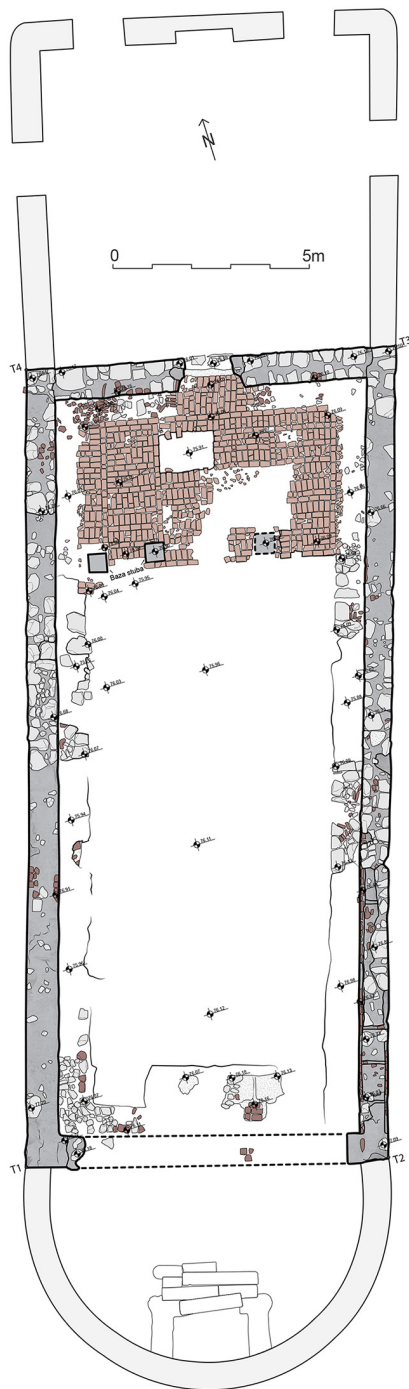
Slika 7 – Najstarija faza sinagoge, pod snimljen sa severa i detalji

Bibliografija:

- **Bikić 2010** – V. Bikić, *Vizantijski nakit u Srbiji – modeli i nasleđe*, Beograd 2010.
- **Бикић, Бугарски 2019** – В. Бикић, И. Бугарски, *Старата синагога и археологијата на селиштата в Дорчол = Стара синагога и насеобинска археологија на Дорћолу = The Old Synagogue and settlement archaeology of Dorćol*, у: С. Горянова *et al.* (ред.), *Белград и Софија, археологически бисери = Београд и Софија, археолошки бисери = Belgrad and Sofia, Archaeological Pearls*, Белград – Софија = Београд – Софија = Belgrade – Sofia 2019, 75–78.
- **Lebl 1997** – Ž. Lebl, *Sinagoge u Beogradu, Zbornik 7: Studije, arhivska i memoarska građa o Jevrejima Jugoslavije*, Beograd 1997, 80–101.
- **Поповић 1978** – М. Поповић, *Средњовековна предграђа београдског града, Годишњак града Београда XXV*, 1978, 121–131.
- **Шкаламера, Поповић 1978** – Ж. Шкаламера, М. Поповић, *Урбани развој Дорћола, Годишњак града Београда XXV*, 1978, 211–253.

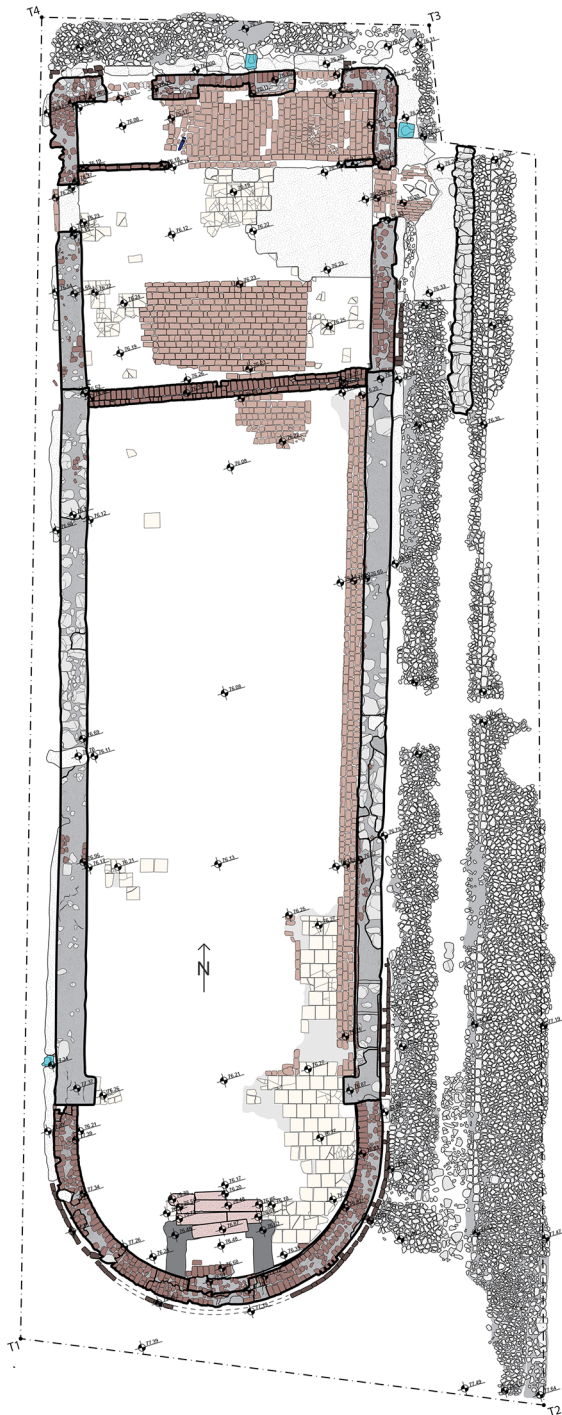
Напомене:

¹ Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Stara sinagoga izvedena su na osnovu uputstva investitoru od strane ZZSK Beograd. Iskopavanja, odobrena od strane Ministarstva kulture i informisanja RS rešenjem br. 633-00-35/2018-02 od 21.03.2018. godine, obavila je ekipa Naučno-istraživačkog projekta za Beogradsku tvrđavu Arheološkog instituta. Potrebna finansijska sredstva, mehanizaciju i svu logistiku pružio je investitor, Miloško Jokić, i njegovo preduzeće *Jokić Consult d.o.o.* Radovi su trajali od 11. aprila do 26. juna 2018. godine. Rukovodilac projekta bila je Vesna Bikić, a rukovodilac terenskih radova i poslova na dokumentaciji Ivan Bugarski. Ekipu su činili i arheolog i dokumentarista Milica Tomić i, po potrebi, arheolog Uglješa Vojvodić. Stručni konsultant bio je Marko Popović. Prve informacije o iskopavanjima objavljene su u katalogu izložbe arheološkog nasleđa Beograda i Sofije (Bikić, Бугарски 2019).

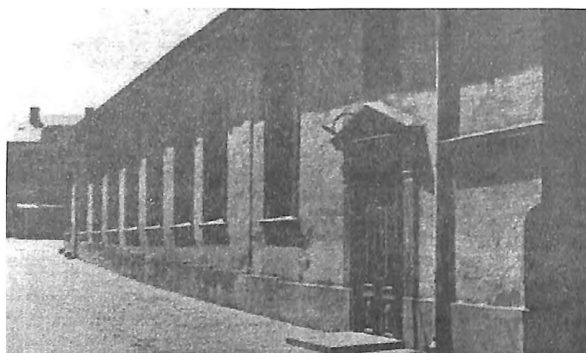

Изглед старе Синагоге 1789. године.

Slika 8 – Sinagoga nakon obnove, osnova, detalji i crtež iz 1789

Slika 9 – Najmlađa faza sinagoge sa kaldrmom na istoku, osnova i detalji

Slika 10 – Stara sinagoga, fotografije pre bombardovanja 1941. godine (Lebl 1997)

² Datovanje praistorijske keramike, izdvojene po celinama i slojevima, izvršio je Aleksandar Bulatović iz Arheološkog instituta.

³ Uvid u antičku keramiku izvršila je Snežana Nikolić, a u deo numizmatičkog materijala Vujadin Ivanišević iz Arheološkog insituta.

⁴ Obradu i analizu životinjskih kostiju sa iskopavanja Stare sinagoge u okviru izrade svog master rada vrši dipl. arheolog Maja Kokanović.